

Giovanni Barberini. *Stato socialista e Chiesa cattolica in Polonia. Storia — Politica — Diritto*. Ed. Centro Studi Europa Orientale Bologna 1983 ss. 224.

Prof. G. Barberini, autor znany ze swych publikacji dotyczących sytuacji Kościoła w państwach socjalistycznych, w najnowszej swej pracy skoncentrował się na stosunkach między państwem i Kościołem katolickim w Polsce po II

wojnie światowej. Praca ta jest interesująca tak ze względu na metodę, jak też pewien dystans Autora wobec opisywanych zjawisk.

Omawiana praca została opatrzona w Notę wydawcy i Wstęp pióra prof. Fr. Margiotta Broglio. Wydawca specjalizujący się w publikowaniu studiów poświęconych problemom Europy Wschodniej w Nocie podkreśla atrakcyjność zjawiska społecznego, jakim jest dla ludzi Zachodu *casus* polski, polegający na wielkiej żywotności Kościoła w warunkach „socjalizmu realnego”. Prof. Margiotta Broglio na wstępie najpierw zasygnalizował specyfikę Kościoła w Polsce — kraju dalekim od centrum katolicyzmu, a jednocześnie bliskim mu we wspólnocie i tradycji chrześcijańskiej — a następnie podkreślił wartość prezentowanej pracy w kontekście różnych publikacji z dziedziny kościelnego prawa porównawczego. Należy zauważyć, że w stosunkowo bogatej włoskiej literaturze prawniczej z dziedziny prawa kościelnego prezentowana praca wyróżnia się tym, że nie ogranicza się do omawiania stosunków między Kościołem i państwem w płaszczyźnie prawnej, ale ukazuje je w szerszym kontekście historycznym i politycznym.

W Przedmowie Autora uderzającą jest trafność w spojrzeniu na ścisłą więź między Kościołem i narodem polskim, jaka ukształtowała się w ciągu dziejów, a zwłaszcza w okresach tragicznych dla państwowości polskiej. Najnowszy etap tych dziejów trwający od II wojny światowej do obecnej chwili Autor dzieli na cztery okresy. W periodyzacji tej przyjmuje kryteria bardziej złożone aniżeli niektórzy autorzy polscy piszący na ten temat zarówno z pozycji marksistowskich (Mysiek, Staszewski), jak i niemarksistowskich (J. Zabłocki). Barberini bierze pod uwagę zmiany, jakie wystąpiły w stosunkach między państwem i Kościołem w Polsce — mające swoje uwarunkowania tak w

polityce wewnętrznej, jak i międzynarodowej.

Pierwszy okres (1944-1947) stosunkowo najkrótszy — zdaniem Barberiniego — cechował się względnym pokojem w stosunkach między Kościołem i państwem w Polsce. Nie był on jednak wolny od napięć, które wynikły z jednej strony z powodu odrzucenia przez władze państwowe systemu konkordatowego, a z drugiej strony z powodu popierania przez Episkopat Polski systemu rządów wielopartyjnych.

Drugi okres (1947-1956) został przedstawiony jako okres nasilających się konfliktów, będących rezultatem stalinowskiej polityki w stosunkach międzynarodowych i polskich. Autor wskazuje na powiązania wydarzeń polskich ze zjawiskiem konfrontacji między międzynarodowym ruchem komunistycznym i Kościołem katolickim oraz klimatem „zimnej wojny” w stosunkach między dwoma przeciwstawnymi blokami politycznymi. Konflikty, jakie wystąpiły w życiu wewnętrznym Polski, przejawiały się nie tylko w stosunkach między państwem i Kościołem, ale również w walce z tzw. odchyleniami nacjonalistycznymi Władysława Gomułki. Stosunkowo wiele miejsca Barberini poświęcił zawartemu 14 IV 1950 r. Aktowi Porozumienia między Episkopatem Polski i Rządem PRL. Obok wielu trafnych opinii na ten temat wątpliwy wydaje się pogląd Barberiniego, że „dzisiejsza siła polityczna Kościoła narodziła się w 1950 roku” (s. 61). Akt ten ze strony Kościoła był przejawem wielkiej odwagi młodego wówczas prymasa S. Wyszyńskiego w podjęciu partnerskiego dialogu z władzami państwa socjalistycznego, mimo niesprzyjających ku temu warunków. Natomiast fakt podpisania tego Aktu przez władze państwowe był chwilowym „zawieszeniem broni”, jak dowiodły tego podjęte wkrótce ataki związane z aresztowaniem prymasa łącznie.

Trzeci okres (1956-1970) trwał od „wydarzeń październikowych”, w wyniku których władzę I Sekretarza PZPR powierzono Władysławowi Gomułce, aż do „wydarzeń grudniowych”, w wyniku których władzę objął jego następca Edward Gierek. Zmiana w polityce partii komunistycznej w Polsce względem Kościoła, jaka zaistniała w 1956 r. — zdaniem Barberiniego — była rezultatem zrozumienia prawdy, że w sprawowaniu władzy trzeba zabiegać o „zgody ludu”, a do osiągnięcia tej zgody niezbędne jest poparcie ze strony Kościoła. Nastąpiło wówczas uwolnienie kardynała Wyszyńskiego i podpisanie aktu „nowego porozumienia”. Zaistniały jednak nowe konflikty na tle laicyzacji szkolnictwa, odmowy uznania własności kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, polemiki wokół listu biskupów polskich do biskupów niemieckich itd. Stosunkowo mało uwagi Barberini poświęcił konfliktom związanym z obchodami Tysiąclecia Chrześcijaństwa w Polsce i państwowości polskiej. Natomiast mocniej zaakcentował pojawienie się nowego kierunku w dyplomacji watykańskiej, zwanego „Ostpolitik”.

Czwarty okres (1971-1980) odróżnia się od poprzednich stopniowym nawiązaniem dialogu i normalizacji w stosunkach między Kościołem i państwem w Polsce. Słusznie zaznacza Barberini, że „normalizacja” ta inaczej była pojmowana przez władze państwowe, a inaczej przez Kościół. Niewątpliwie nowym elementem w tym okresie było nawiązanie zinstytucjonalizowanego dialogu między władzami PRL i Stolicą Apostolską. Pierwszym rezultatem tego dialogu było uznanie własności kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz stabilizacji polskiej hierarchii kościelnej na tych ziemiach. Jednocześnie następuje wzrost autorytetu Episkopatu Polski i jego aktywności wobec aktualnych wydarzeń społecznych. Barberini ocenia tę aktywność jako polityczną. Wymownym przejawem tej aktywności

były krytyczne „uwagi” Episkopatu wobec „wytycznych” KC PZPR na VII Kongres PZPR. W uwagach tych biskupi ujemnie ocenili brak miejsca w życiu politycznym Polski dla grup katolików świeckich. Tego rodzaju fakty — zdaniem Barberiniego — dowodzą, że Kościół katolicki w Polsce nie ogranicza się do biernej postawy wobec wydarzeń politycznych jak w innych krajach socjalistycznych. Inne nowe elementy, które rzutowały na sferę stosunków między Kościołem i państwem, to wybór kardynała Karola Wojtyły na papieża oraz jego pierwsza wizyta w Polsce. Jan Paweł II uznał bez zastrzeżeń, że Episkopat Polski może być bezpośrednim partnerem w prowadzeniu dialogu z władzami państwowymi (przemówienie na Jasnej Górze wygłoszone na posiedzeniu Konferencji Episkopatu Polski 5 VI 1979 r.).

W ostatnim rozdziale zatytułowanym *Gwarancje wolności religijnej* Autor wysuwa pewne wnioski z przedstawionych w poprzednich rozdziałach wydarzeń politycznych. Doświadczenia polskie — zdaniem Barberiniego — dowodzą, jak kruche są wszelkie formuły prawne dotyczące wolności religijnej oraz jak silne są powiązania między wolnością religijną w aspekcie indywidualnym i wolnością religijną w aspekcie kolektywnym (wolność Kościoła). W zakończeniu swej pracy Autor jako punkt odniesienia bierze dramatyczne wydarzenia w życiu społecznym Polski, jakie miały miejsce w latach 1980-1981, których punktem kulminacyjnym był stan wojenny. Następnie zwraca uwagę na problematykę normalizacji sytuacji prawnej Kościoła w Polsce w drodze umowy między Stolicą Apostolską i Episkopatem Polski z jednej strony a władzami państwowymi z drugiej strony. Najodpowiedniejszym aktem tej normalizacji — jego zdaniem — może być *Deklaracja podstawowych zasad lub intencji (Dichiarazione congiunta di principi o di intenti)*. Wszakże argumen-

tacja, jaką przytacza na uzasadnienie swej propozycji, nie jest zbyt przekonująca. Bardzo ważnym elementem zawarcia tego rodzaju aktu jest bowiem problem, czy sytuacja wewnętrzna w Polsce dojrzała do zawarcia tego rodzaju umowy. [---] [Ustawa z dn. 31 VII 1981 r., O kontroli publikacji i widowisk, art. 2, pkt 1, 2 (Dz. U. nr 20, poz. 99, zm.: 1983 Dz. U. nr 44, poz. 204)]. Sam Barberini zresztą mocno ten brak akcentuje.

Na zakończenie należy z uznaniem podkreślić, iż praca Barberiniego jest oparta na bogatym materiale źródłowym pochodzącym ze zbiorów zarówno kościelnych, jak i państwowych. Lektura tej publikacji może być interesująca i pouczająca nie tylko dla czytelników żyjących na Zachodzie, do których jest adresowana. Pewnym minusem tej pra-

cy jest to, iż daje ona spojrzenie na Kościół w Polsce jedynie przez pryzmat pojęć i założeń politycznych. Spojrzenie na Kościół w Polsce jako na organizację polityczną jest poważnym uproszczeniem, a nawet brakiem zrozumienia właściwej roli Kościoła. Oryginalna funkcja Kościoła w Polsce leży w tym, że Episkopat Polski wykonując swoją misję moralną wykazuje troskę o wspólne dobro narodu; w wykonywaniu tej misji pełni rolę partnera wobec władz partyjno-państwowych; jego zaś opinie moralne na temat aktualnych wydarzeń społecznych i politycznych znajdują silniejszy rezonans w świadomości społecznej aniżeli episkopatów lokalnych w innych krajach.

Ks. Józef Krukowski